

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommitteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommitteerde.
- 4 De examinator en de gecommitteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinator en de gecommitteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommitteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinator en door de gecommitteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinator of de gecommitteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinator en gecommitteerde (eerste en tweede corrector):*

Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 De werkelijkheid is een hallucinatie

1 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat een uitleg in welk opzicht de opvattingen van Seth in tekst 1 en 2:

- overeenkomen met het gedachte-experiment over het brein in een vat: het brein ‘hallucineert’ de ervaring die het heeft 1
- verschillen van het gedachte-experiment over filosofische zombies: in de opvattingen van Seth heeft het brein wel een belevingswereld, waar het de filosofische zombies aan ontbreekt 1
- tot solipsisme kunnen leiden: het is mogelijk dat ik het enige bewuste brein ben dat de hele werkelijkheid hallucineert 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In het gedachte-experiment ‘brein in een vat’ ligt een brein in een vat met vloeistof en wordt dat brein gestimuleerd met elektrische prikkels. Het brein gelooft, hallucineert, dat het zich als een mens van vlees en bloed in de wereld bevindt. Dit komt overeen met de opvattingen van Seth dat onze hersenen onze bewuste realiteit hallucineren 1
- In het gedachte-experiment van de filosofische zombies lijken zombies op mensen met een binnenwereld, maar zonder belevingswereld. Het hebben van een binnenwereld betekent dat er interne representaties zijn die gemanipuleerd kunnen worden. Maar het hebben van een beleving van jezelf en de wereld, zoals in de opvattingen van Seth, betekent dat er ook een belevingswereld is, de kwalitatieve beleving van de ervaring 1
- Een solipsist is ervan overtuigd dat hij de enige bewustzijnsvorm in het universum is. Als we, zoals Seth stelt, onze werkelijkheid hallucineren, dan is het mogelijk dat de hele werkelijkheid het product is van mijn eigen brein en er niet werkelijk andere bewuste breinen zijn, maar dat de suggestie daarvan ook een hallucinatie van mijn eigen brein is 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

2 maximumscore 5

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat tekst 3 de naïef realistische opvatting van de buitenwereld uitsluit: waarnemen is constructief giswerk en geen directe weergave van de werkelijkheid 1
- een uitleg dat tekst 3 de subjectief idealistische opvatting van Berkeley uitsluit: de zintuiglijke waarnemingen hebben oorzaken en de dingen bestaan dus niet enkel omdat we ze waarnemen 1
- een uitleg dat volgens Locke kleuren dispositionele eigenschappen zijn: kleuren zijn eigenschappen die zich slechts onder specifieke omstandigheden in de waarneming manifesteren 1
- een uitleg dat volgens Locke primaire kwaliteiten geen dispositionele eigenschappen zijn: omdat zij eigenschappen van het object zelf zijn, onafhankelijk van de waarnemer / omstandigheden waaronder waargenomen wordt 1
- een uitleg met Lockes afleiding naar de beste verklaring dat tekst 3 Lockes opvatting over primaire kwaliteiten niet uitsluit 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens het naïef realisme bestaan fysische objecten onafhankelijk van onze waarnemingen. De werkelijkheid is zoals we die waarnemen. Dit strookt niet met tekst 3, waarin wordt gesteld dat waarneming een proces van geïnformeerd gissen is. De zintuiglijke signalen worden zo samengevoegd dat de kans het grootst is dat de oorzaken van de signalen juist worden ingeschat. Daardoor kun je weten dat de werkelijkheid niet zo eenvoudig is als die lijkt te zijn 1
- Volgens Berkeleys subjectief idealisme bestaat alles alleen in de waarneming. Maar volgens tekst 3 ontvangt het brein de signalen van onze zintuigen en hebben deze signalen hun oorzaken en kunnen deze oorzaken meer of minder juist worden ingeschat. Dus er is blijkbaar al iets wat de waarneming veroorzaakt, nog voordat het waargenomen wordt 1
- Volgens Locke zijn kleuren geen eigenschap van het object zelf. Kleuren manifesteren zich pas onder specifieke omstandigheden in de zintuiglijke waarneming. Bij de zintuiglijke ervaring van geel is het de dispositie van het object, bijvoorbeeld een banaan, om bij normale menselijke waarnemers onder normale omstandigheden als geel te worden ervaren 1
- In tegenstelling tot secundaire kwaliteiten, zoals de kleur geel van de banaan, zijn primaire kwaliteiten eigenschappen van het object zelf. De vorm van de banaan is onafhankelijk van de waarnemer en omstandigheden en is dus geen dispositionele eigenschap 1
- Volgens Locke is de beste verklaring voor onze zintuiglijke ervaringen dat de buitenwereld bestaat. Volgens tekst 3 wordt in de waarneming de grootste kans gecreëerd dat het brein de oorzaken in de wereld van de zintuiglijke signalen juist inschat. Locke gaat ervan uit dat er, net zoals tekst 3 suggereert, in de wereld een oorzaak is voor de ervaring, dat wil zeggen een object met primaire kwaliteiten. Onze waarneming, zoals tekst 3 stelt, is een proces van geïnformeerd gissen en het is dus niet uitgesloten dat ons gissen op het gebied van de primaire kwaliteiten juist is 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de rubberen-hand-illusie geen probleem hoeft te zijn voor het direct realisme van Reid: de illusie is een uitzondering die niet ingaat tegen de directe waarneming van objecten in de buitenwereld 1
- een uitleg dat de rubberen-hand-illusie geen probleem hoeft te zijn voor Moores bewijs voor het bestaan van dingen in de buitenwereld: ook al blijkt een van Moores handen een rubberen hand te zijn, dan nog gaat het om een object in de buitenwereld 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Reid hebben we rechtstreeks toegang tot externe objecten in de buitenwereld en zijn illusies daarbij de uitzondering op de regel. In deze specifieke situatie ordent ons verstand die indrukken zo dat het lijkt alsof de rubberen hand bij ons lichaam hoort 1
- Moore bewijst het bestaan van zijn twee handen door ze achtereenvolgens in de lucht te steken. Daarmee heeft hij naar eigen zeggen het bestaan van objecten in de buitenwereld bewezen. In het geval van de rubberen-hand-illusie zou je kunnen veronderstellen dat Moore alleen denkt dat hij zijn twee handen heeft opgestoken, maar dat het, door de rubberen-hand-illusie, toch niet zijn eigen handen zijn. Toch maakt dat voor het bewijs van het bestaan van objecten in de buitenwereld niet echt uit. De rubberen hand is immers ook een object in de buitenwereld. Dus ook in dit specifieke geval hoeft de rubberen-hand-illusie geen probleem te zijn voor Moores gezond-verstand-benadering 1

Opmerking

Een antwoord op de eerste deelvraag dat de rubberen-hand-illusie geen probleem is voor Reids direct realisme omdat de illusie wetenschappelijk verklaard kan worden, kan ook goed gerekend worden.

4 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat een uitleg dat het idee van persoonlijke identiteit volgens Hume gebaseerd is op:

- gelijkenis: door opeenvolging van onderling gelijkende percepties in de geest lijkt de gedachtestroom een voortdurend bestaand object 1
- causaliteit: de percepties lijken verbonden door causale relaties, terwijl er slechts sprake is van verandering 1
- verbeelding: projectie vanuit het geheugen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het zelf is niets anders dan een reeks opeenvolgende percepties, niets los daarvan. Ons daaraan ontleende idee van identiteit is slechts fictief. Door opeenvolging van percepties in de geest en door gelijkenis tussen de percepties onderling lijkt de gedachtestroom een voortdurend bestaand object te scheppen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- De percepties in de geest lijken als systeem verbonden door causale relaties, van denkbeelden en indrukken, die het idee oproepen van blijvende persoonlijke identiteit waarin verandering mogelijk is, zoals bijvoorbeeld bij de wisseling van de leden van de regering of bij een voetbaleftal of klas. Maar het bestaan van die causale relaties is geen feit 1
- Het zelf is daarom een product van de verbeelding vanuit het geheugen, dat de bron is van ons idee van persoonlijke identiteit, door vertrouwdheid met opeenvolgende percepties 1

5 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de opvatting van Seth in tekst 5 niet aansluit bij het functionalisme omdat wat het betekent om jezelf te zijn volgens Seth niet kan worden gereduceerd tot een softwareprogramma 1
- een uitleg dat Seths opvatting in tekst 5 het hylemorfisme niet uitsluit omdat dit toelaat dat alle levende wezens bewustzijn kunnen hebben 1
- een uitleg dat Seths opvatting in tekst 5 het panpsychisme niet uitsluit: alles heeft bewustzijn, ook levenloze objecten 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens het functionalisme zijn mentale toestanden volledig te beschrijven door hun functionele rol, de regels voor het omzetten van sensorische input naar output. Deze regels zijn onafhankelijk van of ze worden uitgevoerd in het menselijk brein of in bijvoorbeeld een robot. Maar hoewel robots mentale toestanden en een binnenwereld kunnen hebben, kunnen ze volgens Seth nooit weten wat het betekent om jezelf te zijn omdat dit niet kan worden gereduceerd tot een software-programma, oftewel een set met regels voor omzetting 1
- Volgens het hylemorfisme heeft elke vorm van leven een ziel of bewustzijn. In een levend wezen zijn materie en vorm onlosmakelijk met elkaar verbonden, waardoor dat levende wezen kan veranderen en toch hetzelfde kan blijven. Seths opvatting over mogelijke ‘bewustzijnen’ sluit het hylemorfisme waarin levende wezens bewustzijn hebben dus niet uit 1
- Maar omdat Seth zich in tekst 5 niet uitlaat over of hij het alleen heeft over levende wezens, sluit zijn opmerking ook het panpsychisme niet uit: volgens het panpsychisme heeft alles, ook levenloze objecten, een bewustzijn en mentale toestanden. Bewustzijn behoort dus niet alleen aan onszelf toe, maar aan alles 1

Opgave 2 Filosofische paradoxen

6 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat kennis door vertrouwdheid zeker is: omdat deze directe bewustzijnsinhouden bevat, terwijl kennis door beschrijving onzeker is, omdat deze altijd (logische) constructies bevat 1
- een uitleg dat de Russell-paradox de kennis door beschrijving ter discussie stelt: omdat deze gebruikmaakt van logica / redeneringen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Kennis door vertrouwdheid levert zekere kennis op. Die kennis gaat namelijk puur over de directe bewustzijnsinhouden zoals indrukken uit de zintuigen en herinneringen, en die zijn onbetwijfelbaar. Voor kennis door beschrijving moet je echter iets doen, je moet onderdelen samenstellen bijvoorbeeld. Dat maakt dat daar fouten in mogelijk zijn, waardoor deze soort kennis minder zeker is 1
- Voor kennis door beschrijving heb je logica nodig: je moet redeneren met de gegevens uit de sense data. Dat deze paradox in de logica bestaat, vormt dus een probleem voor kennis door beschrijving: blijkbaar is het niet echt een goed instrument om kennis mee te krijgen 1

7 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de drie niveaus van Descartes' radicale twijfel: perceptuele vergissingen, droomargument, kwaadaardige demon 1
- een weergave van Descartes' denkstap tot zekere kennis: er moet iets zijn dat twijfelt, ik denk dus ik besta 1
- een uitleg met de Russell-paradox dat Descartes ook de logica had moeten verwerpen: omdat door de paradox de logica ook betwijfeld kan worden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het eerste niveau is dat je je perceptueel kunt vergissen, het tweede niveau is dat je kunt denken dat je droomt en het derde niveau is dat je kunt worden misleid door een kwaadaardige demon 1
- In zijn radicale twijfel komt Descartes tot het punt dat je aan het twijfelen zelf niet kunt twijfelen, omdat je dan alweer twijfelt. Daaruit concludeert Descartes dat je zeker bent van de twijfel en dus van het denken. Daaruit volgt zijn beroemde zin 'cogito ergo sum', 'ik denk dus ik besta', het fundament van onze zekere kennis 1
- De paradox laat zien dat logisch redeneren een contradictie kan bevatten: de kapper zou zichzelf tegelijk wel en niet moeten scheren. Volgens de radicale twijfel van Descartes moet je alles 'overboord gooien' wat niet helemaal zeker is, en door dit voorbeeld zou hij dus ook het logisch redeneren in twijfel moeten trekken 1

8 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat een pyrronist met de paradox van Zeno tot het opschorten van het oordeel kan komen door isosthenie / gelijkwaardigheid tussen de waarneming van beweging en de redenering over beweging 1
- een uitleg dat de opschorting het einddoel onverstoornbaarheid bewerkstelligt, omdat je niet meer druk hoeft te maken over of je de echte waarheid hebt gevonden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Bij de paradox van Zeno zou een pyrronist laten zien dat er een tegenstelling is tussen wat je waarnemt en wat de redenering oplevert: je zou normaal gesproken zien dat Achilles de schildpad zou gaan inhalen, maar je redenering zegt iets anders. Daardoor heb je twee tegengestelde conclusies die beide overtuigend zijn, waardoor je nog niet kunt kiezen. Het gevolg is dat je het oordeel moet opschorten 1
- Volgens het pyrronisme is gemoedsrust het einddoel. De onrust die ontstaat over de vraag of je de waarheid hebt gevonden of niet verdwijnt met het opschorten van het oordeel. Zo bereik je, met het verminderen van de neiging tot oordelen, innerlijke rust 1

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de bewegingsparadox geen tegenfeitelijk gedachte-experiment is: het is geen vraag wat er anders zou gebeuren in de werkelijkheid 1
- een uitleg dat de bewegingsparadox wel een conceptueel gedachte-experiment is: hij analyseert het begrip 'beweging' / onze opvatting van 'beweging' 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De bewegingsparadox uit tekst 6 is geen tegenfeitelijk gedachte-experiment, omdat het er in het experiment niet om gaat hoe de wereld anders zou zijn als Achilles en de schildpad een wedstrijd houden. Juist wat feitelijk het geval is (bestaat er beweging of niet), staat ter discussie, niet hoe zaken zouden zijn als de feiten anders waren geweest 1
- Bij een conceptueel gedachte-experiment wordt het voorbeeld zo bedacht dat het de consequenties van onze begrippen onderzoekt. Dat is hier het geval: in dit gedachte-experiment wordt het begrip 'beweging' gebruikt om er een tegenstrijdigheid uit te halen. Het gaat dus over of en hoe we beweging zouden moeten beschrijven of opvatten en het is dus conceptueel 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

10 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het verschil tussen rationalisme en empirisme met de bewegingsparadox: bij rationalisme komt de rechtvaardiging van kennis uit het denken, de redenering over beweging, bij empirisme komt de rechtvaardiging uit de waarneming, de waarneming van beweging 1
- een uitleg dat Kant in zijn transcendentiaal-filosofie het rationalisme en empirisme heeft verzoend: voor kennis is ervaring nodig, maar die ervaring moet ook gestructureerd worden in het denken 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In de bewegingsparadox komt het denken in conflict met de waarneming. Dit zijn de twee kennisbronnen waarover rationalisten en empiristen van opvatting verschillen. Volgens het empirisme is de waarneming de grond van onze kennis, zoals in deze paradox onze waarneming van bewegingen. Volgens de rationalisten echter is het denken de bron van onze kennis, waardoor zij de redenering zelf belangrijker zullen vinden en dus sneller zouden concluderen dat beweging niet bestaat 1
- Het rationalisme stelt dat kennis uiteindelijk gerechtvaardigd wordt door het denken, terwijl het empirisme de rechtvaardiging plaatst in de waarneming. Kant laat in zijn filosofie beide een rol spelen: in de aanschouwing zitten structuren van ruimte en tijd en in het denken zitten de categorieën die gevuld moeten worden met de gegevens uit de aanschouwing. Daarmee is volgens Kant zowel de waarneming als het denken een noodzakelijke voorwaarde voor kennis 1

11 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de zekerheidseis: iemand kan alleen iets weten wanneer hij of zij daar absoluut zeker van is 1
- een uitleg van de onfeilbaarheidseis: iemand kan alleen iets weten wanneer hij of zij zich in dat opzicht onmogelijk kan vergissen 1
- een argumentatie met het onderscheid tussen echte en artificiële twijfel dat de paradox niet opgelost zou hoeven worden: echte twijfel is twijfel die je voelt, die effect heeft op je handelen, artificiële twijfel is papieren twijfel die je slechts bedenkt maar verder geen invloed op je heeft 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens de zekerheidseis heeft iemand pas kennis wanneer hij of zij daar absoluut zeker van is. Als iemand dus ook maar enige twijfel zou hebben, is er nog geen sprake van kennis 1
- Volgens de onfeilbaarheidseis heeft iemand pas kennis als die persoon zich niet meer kan vergissen in de overtuiging. Het moet dus niet zo zijn dat je nog per ongeluk een verkeerde overtuiging kan hebben 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Volgens Peirce hoeft de paradox helemaal niet opgelost te worden. De twijfel over onze kennis van beweging is in die paradox kunstmatig. Als ik ergens naar toe wil gaan dan doe ik dat gewoon, hoe overtuigend de redenering ook lijkt. De redenering zet je niet aan om anders te handelen, je gaat niet écht twijfelen over je kennis van beweging in de praktijk. Het is dus geen echte of levende twijfel maar slechts kunstmatige twijfel. Je hoeft de paradox van beweging volgens Peirce dus niet op te lossen om iets (productiefs) te weten over beweging

1

Opgave 3 De (on)werkelijkheid in *Goodbye, Lenin!*

12 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Hume het ‘uniformiteitsprincipe’ filosofisch niet te verantwoorden is: omdat het uniformiteitsprincipe niet is te herleiden tot impressies / omdat inductie (van het uniformiteitsprincipe) dan met inductie wordt onderbouwd 1
- een uitleg dat het ‘uniformiteitsprincipe’ psychologisch onvermijdelijk is: Christianes waarnemingen komen overeen met de (psychologisch belangrijke) verwachting dat de wereld niet grillig is 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het uniformiteitsprincipe houdt de abstracte verwachting in dat de wereld niet grillig is: je hebt alle dagen van je leven de zon zien opkomen en daaruit concluder je dat de zon in de toekomst ook altijd elke dag zal opkomen. Volgens Hume kan je deze conclusie nooit met zekerheid trekken omdat het uniformiteitsprincipe niet is te herleiden tot impressies. Dat iets altijd op een bepaalde manier gaat, is nog geen garantie dat dit in de toekomst op dezelfde manier zal gaan. Als je het uniformiteitsprincipe onderbouwt door te zeggen dat de wereld zich in het verleden altijd volgens de verwachtingen heeft gedragen, dan onderbouw je inductie met inductie 1
- Het uniformiteitsprincipe is psychologisch onvermijdelijk. We zouden natuurlijk stapelgek worden als we er voortdurend van uit zouden moeten gaan dat de wereld wel grillig is. Christiane neemt na haar coma in de kamer waarin ze ligt dezelfde wereld waar als voor haar coma. Die waarneming strookt dus met haar verwachting dat de wereld niet grillig is en niet zomaar kan veranderen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat impressies volgens Hume zintuiglijke indrukken zijn, zoals het horen van geluiden, terwijl ideeën de verwerking van die indrukken door het verstand zijn, bijvoorbeeld tot ‘westers televisieprogramma’ 1
- een uitleg met het complexe idee ‘westers televisieprogramma’ dat Hume het gebruik van abductie voor het bestaan van objecten afwijst: een mogelijke verklaring is niet op impressies gebaseerd 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Christiane hoort klanken en geluiden. Vervolgens verwerkt haar verstand die geluiden en klanken waardoor zij ze herkent als ‘westers televisieprogramma’. Het horen van een klank of geluid met haar oren noemt Hume een impressie en de verwerking daarvan door haar verstand tot iets dat ze begrijpt, noemt hij een idee 1
- Het ‘bestaan’ van het televisieprogramma is een mogelijke verklaring voor Christianes complexe idee ‘westers televisieprogramma’, maar deze abductie wijst Hume af. Deze mogelijke verklaring is niet op impressies gebaseerd en dus wijst Hume abductie af als filosofische onderbouwing voor het bestaan van objecten 1

14 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van Christianes situatie in de generieke vorm van de sceptische paradox: 1 Christiane weet dat het communistische regime nog de dienst uitmaakt, 2 Christiane weet niet dat het westerse kapitalisme niet zijn intrede heeft gedaan, 3 als Christiane weet dat het communistische regime nog de dienst uitmaakt, dan weet ze ook dat het kapitalisme niet zijn intrede heeft gedaan 1
- een uitleg dat Christiane vanuit een internalistische benadering zou kunnen weten dat het communistische regime nog de dienst uitmaakt: omdat vanuit haar perspectief het sceptische alternatief niet in beeld komt 1
- een uitleg dat Christiane vanuit een externalistische benadering onmogelijk kan weten dat het communistische regime nog de dienst uitmaakt: omdat de context bepaalt dat het sceptische alternatief relevant is en moet worden uitgesloten 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De situatie van Christiane kun je als volgt weergeven in de generieke vorm van de sceptische paradox: 1 Christiane weet dat het communistische regime nog de dienst uitmaakt, 2 Christiane weet niet dat het westerse kapitalisme niet zijn intrede heeft gedaan, 3 Als Christiane weet dat het communistische regime nog de dienst uitmaakt, dan weet ze ook dat het kapitalisme niet zijn intrede heeft gedaan 1
- Vanuit een internalistische benadering zou Christiane kunnen weten dat het communistische regime nog de dienst uitmaakt. Een internalistische benadering kijkt namelijk vanuit het perspectief van het subject dat denkt iets te weten, in dit geval Christiane. Christiane is zich van geen kwaad bewust en heeft geen enkel idee van het scenario dat het kapitalisme is ingetreden. Dat alternatief hoeft zij dus ook niet uit te sluiten, omdat het niet in beeld komt. Voor haar is het een volkomen vergezocht scenario, waarvan het de vraag is of ze ook maar op het idee zou kunnen komen 1
- Vanuit een externalistische benadering wordt echter niet gekeken vanuit het perspectief van het subject maar vanuit de context. Die context is dat de Berlijnse Muur is gevallen, waardoor Oost- en West-Duitsers zich vrij van de ene kant van de stad naar de andere kant kunnen begeven. Binnen die context is het relevant om uit te sluiten of het kapitalisme zijn intrede heeft gedaan 1

15 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het voorbeeld van Christiane van correspondentie als betekenis van waarheid: waar is wat overeenkomt met de feiten, in dit geval dat de Muur is gevallen / het kapitalisme zijn intrede heeft gedaan 1
- een uitleg met het voorbeeld van Christiane van coherentie als criterium voor waarheid: Christiane kan voor de waarheid alleen maar vertrouwen op samenhang met wat zij al voor waar houdt, in dit geval haar overtuigingen omtrent het bestaan van het communistische regime 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Voor de betekenis van waarheid gaan we doorgaans uit van correspondentie: waar is wat correspondeert met de waarneembare feiten. In dit geval is wat Lara vertelt de waarheid in termen van correspondentie: de Muur is gevallen, het kapitalisme heeft zijn intrede gedaan, er zijn geen Oost-Duitse producten meer in de supermarkten te krijgen. Christiane heeft geen weet van de feiten en kan dus niet door correspondentie overtuigd raken 1
- Die waarheid is voor Christiane echter heel moeilijk te geloven, omdat zij de werkelijkheid buiten niet waarneemt, aangezien ze in bed ligt en de werkelijkheid voor haar verborgen wordt gehouden. Zij kan dus alleen maar uitgaan van coherentie als criterium voor waarheid: zij houdt voor waar wat samenhangt met wat zij eerder aan overtuigingen heeft opgedaan, namelijk dat de Muur niet is gevallen en dat het communistische regime nog de dienst uitmaakt 1

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met de categorische imperatief dat Kant het bedrog van Alex en Christiane om de ander gelukkig te maken moreel niet te rechtvaardigen zou vinden: je kunt niet redelijkerwijs willen dat het een algemene regel wordt dat we elkaar bedriegen 1
- een argumentatie met het begrippenpaar ‘feit en fictie’ of Alex’ leugen moreel niet te rechtvaardigen is zoals volgt uit Kants categorische imperatief 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Liegen en bedrog zijn volgens Kant niet in overeenstemming met de categorische imperatief aangezien je niet redelijkerwijs kunt willen dat het verspreiden van leugens een algemene regel wordt van waaruit men handelt. Dat in dit geval de leugen geluk oplevert bij de ander, doet daar voor Kant niets aan af, aangezien de categorische imperatief nooit voorwaardelijk kan zijn 1
- De fictie die Alex creëert vind ik in dit geval nauwelijks een leugen te noemen. Hij handelt vanuit de respectvolle overtuiging dat hij daarmee zijn moeder een gelukkig leven bezorgt. Dat gelukkige leven van zijn moeder vind ik veel belangrijker dan die gevallen Muur als het gaat om de morele beoordeling van deze situatie. Ik vind dat je bij morele oordelen meer oog moet hebben voor de context en voorwaardelijkheid dan Kants categorische imperatief toelaat. In dit geval bijvoorbeeld voor de vraag of de gecreëerde fictie wel echt een leugen is en wat daarmee bereikt wordt, namelijk het geluk van zijn moeder 1

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Alex heeft voor zijn moeder ingevuld wat geluk brengt: de feiten over de veranderde wereld niet kennen. Hij bleek daarin echter geen gelijk te hebben: ook toen zijn moeder de feiten kende, stierf ze gelukkig. En ondertussen heeft Alex met zijn fictie wel een leugen gecreëerd waar je toch niet aan zou moeten denken dat die jou zou overkomen: voor de gek gehouden worden over de politieke wereld waarin je leeft. Ik ben het dus met Kant eens dat je altijd moet handelen vanuit morele plicht en dat je daar geen voorwaarden zoals het vermeende geluk van de ander aan moet verbinden

1

Opmerking

Voor het eerste deelantwoord kan ook een punt worden toegekend als de tweede formulering (natuurwet) of derde formulering (doel-middel) van de categorische imperatief op juiste wijze wordt gebruikt.

17 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat Bayles ‘recht op een dwalend geweten’ inhoudt: het recht om te handelen vanuit het geheel van onze overtuigingen, ook al zijn die van buitenaf bezien misschien niet waar
- een argumentatie of Bayles ‘recht op een dwalend geweten’ terecht is met Alex’ overtuiging dat hij de vredige dood van zijn moeder aan zijn eigen inspanningen toeschrijft

1

1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Bayle heeft iedereen recht op een dwalend geweten. Het geweten vat hij op als het geheel van wat we geloven en wat we op basis daarvan denken te moeten doen en laten. Aangezien we niet altijd van buitenaf kunnen vaststellen wat waar is, moeten we het doen met wat we van binnenuit geloven. Anderen hebben de plicht deze overtuigingen en de daaruit voortkomende handelingen te tolereren

1

- Ik ben het er niet mee eens dat wij de plicht hebben om een dwalend geweten te tolereren. We hebben eerder de plicht om Alex uit de illusie te helpen dat het vredige sterven van zijn moeder aan zijn inspanningen toe te schrijven is. Hij heeft nu een volkomen ontrect positief beeld van zichzelf, terwijl hij de boel gewoon bedonderd heeft. Ik vind dus dat de waarheid van buitenaf wel degelijk een rol moet spelen in de morele beoordeling van handelen

1

of

- Ik ben het met Bayle eens dat wij de plicht hebben om een dwalend geweten te tolereren, ook al is de waarheid van buitenaf gezien anders. Alex kan niet weten dat zijn overtuiging ‘dat zijn moeder in vrede stierf door zijn inspanningen’ ontrect is. Zolang Alex niet weet dat zijn moeder wist van zijn gecreëerde fictieve wereld, kan hij daar moeilijk op aangesproken worden

1

18 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat esthetische waarden als respons-afhankelijke eigenschappen kunnen worden beschouwd: of *Goodbye, Lenin!* een mooie film is, is afhankelijk van welke subjecten S de film onder condities C mooi vinden 1
- een argumentatie of het subjectief waarheidsrelativisme aansluit bij het idee van de esthetische waarde van de film als respons-afhankelijke eigenschap 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Als je een esthetische waarde zoals 'mooi' beschouwt als respons-afhankelijke eigenschap dan betekent dit dat of iets mooi is, afhankelijk is van wie dit onder welke omstandigheden mooi vinden. In het geval van de film *Goodbye, Lenin!* blijkt dat het ervan afhangt of je een westerse kijker bent of zelf in de DDR hebt geleefd 1

- Het subjectief waarheidsrelativisme gaat ervan uit dat er buiten de overtuigingen van individuen geen waarheid bestaat. In dit geval hebben we te maken met de overtuigingen van kijkers uit voormalig Oost-Duitsland die nogal verschillen van de overtuigingen van de westerse kijkers. Volgens een subjectief waarheidsrelativist valt niet van buitenaf vast te stellen welke van deze twee overtuigingen over de eigenschap 'mooi' met betrekking tot de film *Goodbye, Lenin!* waar is. Waarheid is voor een subjectief waarheidsrelativist zuiver subjectief. Dat sluit dus juist niet aan bij het idee van een esthetische waarde als respons-afhankelijke eigenschap: daarin ligt de waarheid over de esthetische waarde 'mooi' immers ergens tussen subjectivisme en objectivisme in 1

of

- Het subjectief waarheidsrelativisme gaat ervan uit dat er buiten de overtuigingen van individuen geen waarheid bestaat. In dit geval hebben we te maken met de overtuigingen van kijkers uit voormalig Oost-Duitsland die nogal verschillen van de overtuigingen van de westerse kijkers. Volgens een subjectief waarheidsrelativist valt niet van buitenaf vast te stellen welk van deze twee overtuigingen over de eigenschap 'mooi' met betrekking tot de film *Goodbye, Lenin!* waar is. Volgens mij sluit dit prima aan bij het idee van een esthetische waarde als respons-afhankelijke eigenschap, aangezien de waarde daarin afhankelijk is van wie er onder welke omstandigheden kijken. Wat vervolgens de relevante subjecten en omstandigheden zijn, blijft altijd open voor discussie. Of de film mooi wordt gevonden zal per groep, in dit geval de westerse en Oost-Duitse kijkers, verschillen 1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 31 mei.

Meteen aansluitend op deze datum start Cito met de analyse van de examens.

Ook na 31 mei kunt u nog tot en met 11 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in de hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

tekst 1	ted.com/talks - How your brain hallucinates your conscious reality - 2017
tekst 2, 3, 5	naar: openculture.com - Reality is nothing but a hallucination - 2017
tekst 4	naar: NRC - Die pop ben ikzelf - 2012
tekst 6	naar: Aristoteles, <i>Fysica</i> , Boek VI